
БОГДАН Л. ДАБИЋ

Исследования по сербохорватскому языку

(Академия наук СССР, Институт славяноведения и балканистики, Издательство »Наука«, Москва, 1972)

Интересовање за српскохрватски језик у Совјетском Савезу расте из дана у дан. Оно није само практичнога карактера него и научнога. Српскохрватски језик представља значајну ставку у совјетској славистици. Доказ је томе и недавно изишла књига »Исследования по сербохорватскому языку«. То је заправо зборник огледа, чланака и краћих расправа који је у цјелини посвећен српскохрватском језику. Засебна књига има увијек својих предности, јер на једном мјесту даје написе о разним аспектима дате научне проблематике. Тако је и с овим зборником. Прилоге за зборник дали су познати слависти и балканисти из неколико већих научних центара Совјетског Савеза: из Москве, Кијева, Лењинграда, Лавова и Калињина. У зборнику су такође објављени радови неких југословенских слависта, нпр. Милоша Московљевића. Осим тога, дат је приказ, синтетички или појединачан, неких студија наших слависта, преглед дијалектолошких радова југословенских слависта у годинама 1956—67, преглед двојезичких рјечника руско-српскохрватских и српскохрватско-руских, те српскохрватски језик у руској славистици.

Сви ови радови су подијељени у два дијела. У првом дијелу књиге су, обимом знатно већи, чланци и саопштења. Ови радови заправо су цјеловите расправе или чланци о питањима која су интересовала поједине ауторе. У другом дијелу распоређени су прикази, прегледи и рецензије. Ту се третирају углавном радови југословенских

слависта. За совјетске читаоце стручне славистичке литературе ово ће бити веома корисна и практична књига. Они ће на једном мјесту наћи обрађене многе аспекте српскохрватског језика, онако како их виде совјетски и наши слависти. И све то енциклопедијски сабрано и прегледно. За наше читаоце који се баве том проблематиком биће то прилика да виде како совјетски слависти поимају и објашњавају поједине важније партије из проучавања сх. језика. За нас је особито занимљиво како су обрађена поједина питања из фонологије, из акцентологије и лексикографије.

Ова књига свакако заслужује да буде представљена нашој славистичкој публици, како би се млади слависти што боље и што брже упознали са достигнућима совјетских слависта у проучавању српскохрватског језика. У приказу књиге ићи ћемо оним редом којим су поједини прилози уврштени у овај зборник.

1. ЧЛАНЦИ И САОПШТЕЊА

1. М. С. Толстој: Почетне и завршне групе сугласника у српскохрватском језику

Ауторка са јасним концепцијама и са разумијевањем тематике прегледно излаже могуће групе сугласника на почетку и на крају ријечи у српскохрватском језику.

Познато је да су сви словенски језици сугласничког типа. У глобалу речено, ту постоје два пола: на једној страни је пољски језик, а на другој је српскохрватски. Али кад се изврши систематски опис дистрибуције, онда се истом види колико су уопштавања о томе доста опасна. Српскохрватски језик одликује се између свих словенских језика јаком тенденцијом вокализовања. Неколико фонетичких процеса то увјерљиво доказују: прелаз $л > о$ на крају слога, замјена вокалног $л$ са $у$, прелаз $в > у$ на почетку ријечи. Потврђују то, најзад, и сугласничке групе на крају ријечи. Познато је да сх. језик толерише на крају ријечи једино групе $ст/шт$, $зд/жд$. Ово важи за исконске словенске ријечи сх. језика. Ауторка додаје још групу $рд$ и наводи примјер *горд*. Али та ријеч је руска позајмица. Тачно је што ауторка наводи групу од три сугласника на крају ријечи: то је $-ајст$ у бројевима од 11—19. Ту је фонетика учинила своје: $е$ је изгубило вокалност и постало сугласник, боље речено полувокал $и$. И тако остаје као непобитно и продуктивно само $ст$ на крају ријечи код апстрактних именица на $-ост$ и код придева на $-аст$.

Ауторка је дала интересантна поређења са осталим словенским језицима. Из њих се јасно разабире да наш језик нема конкуренције у неподношењу сугласничких група на крају ријечи. Толстојева је исцрпно обрадила могуће групе сугласника и на почетку ријечи. Снабдјела је излагање прегледним таблицама, те довела своје излагање у цјеловит систем. Ваља похвалити и њену методичку исправност: она је раздвојила у својој анализи екавски од ијекавског, јер они у овом погледу заиста не чине један систем. Такође је прецизно разликовала вокално **р** од сугласничког **р**, што за нас не би било неопходно, али је за руског читаоца то врло важно. Цио овај прилог користан је за онога ко се бави дистрибуцијом сугласника у нашем језику. А посебно је то важно за слависте Словене којима српскохрватски није матерњи језик. Ауторка наводи и којим се изворима служила у изради овога рада. Лексику је црпила из следећих рјечника: Ристић-Кангрга **Речник српскохрватског и немачког језика**, Бгд. 1928; Daire-Deanović-Maixner **Хрватско-српско-француски рјечник**, Згб. 1956; И. Толстој: **Сербско-хорватско-рускији словаръ** М. 1958. Затим су поменута два наша велика рјечника страних ријечи (Бујаклијин и Клаићев). Разумије се да се ауторка служила и великим Правописом сх. језика из 1960. Наводи се и Матешићев обратни рјечник сх. језика (**Rückläufiges Wörterbuch des Serbokroatischen**), али ауторка с правом истиче да су у њему исувише истакнуте стране ријечи које се мало употребљавају.

2. Р. В. Булатова: О надредним и акценатским системима трију књига српскога штампара Мардарија из средине XVI вијека

Још у најстаријим словенским списима неки словенски рукописи имали су надредне знакове. Остављајући по страни титлу, којом се биљежило да је ријеч скраћена, и лук, којим се обиљежавала палаталност сугласника, било је ту и других знакова. Први импулс за то дали су вјеројатно грчки оригинали. У грчком су акценти стављани; означаван је такође и приступ: спиритус аспер и спиритус ленис. Тако већ **Кијевски листићи** имају надредне знакове, али њихов прави смисао није у науци одгонетнут.

Ауторка је узела да у овој расправи размотри однос између протографа и преписивача у погледу знакова за акценат — на примјеру трију Мардаријевих књига. Систематско стављање знакова за акценат у српским рукописима почиње од посљедње четвртине XIV вијека, али ипак

само мањи број рукописних текстова XV и XVI вијека има знакове за акценат. Међутим, све штампане књиге српске, почев од првих (крај XV вијека) имале су надредне знакове који су обиљежавали акценат и дужине. То значи да је за штампара било обавезно правило да штампани текст снабдије надредним знаковима.

Али немају сви надредни знакови једнаку вриједност за акцентолога. Ту сад ауторка градира њихову вриједност у четири степена:

1. У најбољем случају ови знакови могу да одражавају акценатски систем преписивача или штампара. У чистом виду то бива само онда ако протограф није имао никаквих знакова.

2. Надредни знакови могли су одражавати акценатски систем протографа ако је преписивач тачно копирао протограф.

3. Надредни знакови као да одражавају јединствен прозодијски систем, са већим или мањим бројем варијаната, ако је преписивач имао пред собом акценатовани протограф чији је систем њему био близак. У томе случају заправо се мијешају два обједињена система.

4. Надредни знакови могу представљати такву мјешавину из које се не може добити предоцба ни о каквом прозодијском систему. Ово бива кад преписивач брка своје знакове са онима из протографа (ако су та два система далеко један од другог).

Мардаријева дјела ауторка сматра примамљивим и захвалним за акцентолога. Мардарије је издао три књиге средином XVI вијека: »Јеванђеље« 1552. у Београду, »Јеванђеље« 1562. у Мркшиној цркви и »Цвјетни триод« 1566, такође у Мркшиној цркви. Овај штампар био је родом са ријеке Дрине. Дјеловао је у Милешеву и у Мркшиној цркви. У вријеме кад је Мардарије штампао своје књиге већ је било извршено новоштокавско преношење акцента. Прву своју књигу Мардарије је штампао на територији шумадијско-војвођанског дијалекта.

Зна се такође да је Мардарије оба јеванђеља писао сам, лично. А у изради треће књиге (1566) имао је два помоћника: Живка и Радула. Они су му били потребни јер је био стар и онемоћао. Све три књиге биле су ауторки доступне, пошто се чувају у Лењиновој библиотеци (одјељење за раритете). Ауторка је успоредила надредне знакове у три штампане књиге што их је сложило једно те исто лице. У томе је дошла до оваквих закључака:

Прије свега, регистар знакова није једнак у све три књиге: у »Јеванђељу« из 1552. има пет знакова: \, /, —, =, //, у »Јеванђељу« из 1562. има их седам: \, /, —, =, |, ∩, //, у »Цвјетном триоду« има их шест: \, /, —, |, =, //. Дакле, број употријебљених знакова најприје је повећан па онда смањен.

Поређењем употријебљених знакова у све три књиге, ауторка је дошла до оваквог закључка: »Акценти и дужине који су једнаки по карактеру и по мјесту« често су у све три књиге биљежени на исти начин. Ово у првом реду важи за знакове: /, /, //. У свим трима системима главна су два знака: / и \ за означавање незавршеног и завршеног акцента. Врло се ријетко дешава да ова два знака замијене један други.

За сва три система биљежења карактеристично је означавање дужине у низу случајева. Али она се ипак биљежи различитим знаковима, што чини особеност сваке од трију књига. У »Јеванђељу« из 1552. дужина се означава са —, које је у овој књизи трећи главни знак. Посебно је ауторка анализирао систем акцената код глагола на -ити у облицима презента, инфинитива и аориста. При том је дошла до следећих закључака:

1. Мардарије у све три књиге изражава један систем прозодије, али са различитим репертоаром знакова.

2. Тај систем одликује се код глагола на -ити готово потпуним рушењем прасловенских акцентских парадигма, што је резултат новоштокавског преношења и нове репартиције квантитета.

Ауторка узима у обзир и утицај дијалекатских система у којима је Мардарије дјеловао, те утицаје традиције у акценту. За утицај протографа она налази да је он код Мардарија незнатан и неодређен.

3. В. А. Дибо: Реконструкција акцената л-партиципа код глагола на -по и на -и у прасловенском.

Аутор полази од два типа акцената овога партиципа у савременом српскохрватском језику: тип А са акцентом на коријену дигнуо, дигнула, дигнуло; дигнули (чакавски, Нови: гинул, гинула) и тип Ф са акцентом на -ну (тонуо < тонуо, тонула < тонула, тонуло < тонуло; тонули < тонули (чакавски, Нови: нагнул, нагнула; окренул и др.). Наведена два типа одговарају аналогним руским типовима:

тип А двинул, двинула, двинуло; двинули и тип Ф тонул, тонула; тонули. И у сх. и у руском језику ови типови наставка су из касног прасловенског стања. Међутим, њихов савремени однос према облицима презента очито није првобитан: у сх. језику тај однос ближи је прасловенском. У руском је јаче изражено слабљење покретности акцената у парадигми вишесложних глагола. Аутор је пропратио формирање данашњих односа у акценту ове категорије, од нарушавања прасловенских односа. При томе је узео у разматрање словеначки језик и хрватски кајкавски дијалекат. У савременом руском он наводи једини покретан тип: родилсѧ.

На крају је аутор навео свој систем обиљежавања акцента.

4. Милош Московљевић: **Говор острва Виса.**

То је цјеловита дијалектолошка расправица о говору овог острва. Овдје Московљевић наступа као ученик А. Белића. Познато је да је проф. Белић придавао велики значај проучавању чакавских говора, а посебно њиховом контакту са штокавским. Такво схватање пренио је и на своје ученике. Сам Московљевић раније је истражио говоре острва Корчуле и дјелимично полуострва Пељешца.

Аутор је доста прецизно разграничио у говору Виса древне чакавске црте, опште далматинске црте и штокавске црте. Истакао је фонетичке особености овога говора. Због страних утицаја, његова се фонетика силно разликује од фонетике књижевног језика. Још једну карактеристику истиче аутор: непостојаност и недоследност фонетичких појава. Подробно је проучио и акценат, морфолошке и синтаксичке особености. На крају је дата занимљива грађа: неколике приче и пјесмице на изворном говору. Уз то, још и мали рјечник мање познатих ријечи и необичнијих значења.

5. В. М. Мокијенко: **Српскохрватско пониква, слатина и неки проблеми проучавања словенске географске терминологије**

Аутор почиње од Шицове књиге »Die geographische Terminologie des Serbokroatische«, (Берлин 1957). Мокијенко је против пуког прелиставања етимолошких рјечника, он гласа за свестрано расвјетљавање словенске географске терминологије. Сматра да конкретна анализа појединих термина омогућава да се боље освијетле неки детаљи настанка и развика словенске географске терминологије. Своје ставове излаже на примјеру ова два термина из сх. језика.

Топоним **пониква** доста је фреквентан у сх. језику. У непосредној близини Сарајева имамо нпр. **Поникве** код Вареша. Аутор најприје објашњава шта значи та ријеч као апелатив у сх. језику и испитује њену фреквенцију као апелатива. Ту се позива на Цвијића и на самог Вука Караџића. Већ у Вукову Рјечнику та ријеч наводи се као топоним, а не као апелатив. То већ говори о њеној фреквенцији као апелатива. Иначе, као апелатив ријеч пониква значи »љевкасто или плоснато удубљење у карстном тлу које је настало хемијским дјеловањем воде у кречњаку«. По Цвијићу, то је исто што и **вртача**, **свртак**, **долац**. Цвијић даље наводи да се **вртача** у ужичком крају зове **пониква**. Отуд и планина **Пониква**. Као топоним постоји и **Пониквица**. Шиц то доводи у везу са **понићи**, **поникнем** = израсти. Мокријенко с правом одбија такву мотивацију. Аутор је пропратио овај термин у више словенских језика. Кад се све резимира, ипак се не може отићи далеко од коријена који је и у глаголу **поникнути** (у значењу: пасти, оборити; испореди сх. »сви јунаци ником поникоше«), »пасти ничице« итд. Тако и у другим словенским језицима, нпр. руски поникнул гордой головой итд.

Ријеч **слатина** такође је врло чест топоним у свим словенским земљама, а такође и у оним земљама које су Словени некад настањивали (нпр. у Румунији). Док се термин **пониква** одликује значењском стабилношћу, дотле је **слатина** подложна семантичким помјерањима у разним словенским дијалектима. У сх. језику **слатина** има значење **извор**, али не обичан извор, већ извор **слане** или **киселе** воде. У праву ће онда бити Хостник, који каже да јужно-словенском **Слатина** одговара у руском **Кисловодск**. Овдје се даје и приједлог да се **слатина** доведе у везу са литавским *šaltas* = **хладан**. По томе би онда **Слатина** ишла у ред оних топонима као што су **Студенци**, **Зденци** и сл. Али тај приједлог није увјерљив. У српскохрватском **слатина** је подлегло контаминацији са **сол**, сачувавши основно значење **извор** — сматра аутор. При измјени конкретних услова, географски термини попримају допунске семантичке карактеристике. Аутор пледира за семантичку аргументацију у разјашњавању географских термина.

6. И. М. Железњак: **Семантичка интерпретација антропонимијских сложеница са другом компонентом — мисао у српскохрватском језику.**

Аутор нас најприје уводи у проблем са неколико корисних напомена о српскохрватској ономастици. Све истраживачке проблеме групише око два основна питања: 1. лек-

сички 2. творбени. У лексичким питањима анализа се често сводила на установљивање апелативног етимона истраживаног антропонима — таква је ауторова критичка оцјена. Слично је било и у творбеном аспект: просто се констатује репертоар деривативних средстава дате лексичке групе. Сматра да семантички аспект није довољно заступљен у словенској антропонимији. Овакви композити развијени су у свим словенским језицима а посебно у српскохрватском. Аутор је наводио паралеле готово из свих словенских језика: старосрпски Добромџслѣ, словеначки Dobromisl, чешки Dobromysl, пољски Dobromysl. Префикси су уносили нијансе у значењу. Као друга компонента -мџслѣ се може везати са најразличитијим првим компонентама. При томе аутор је дошао до сљедећих закључака: -мџслѣ као друга компонента сложених антропонима није увијек хомогена ни по структури ни по семантици. Већина испитивача види у елементу -мџслѣ само именицу и-основе. Али -мџслѣ нема увијек именичко значење (мада га има најчешће): аутор међу анализираним примјерима наводи 19 са именичким смислом, 7 са придјевским и 4 са глаголским. Сматра да се ова компонента јављала некад у двије варијанте: -мџслѣ и мџслѣ па да је касније извршена унификација. Наиме, формална обиљежја била су јача од семантичких.

7. И. П. Петљева: Етимолошке биљешке

Ауторка је узела да испореди руски глагол выбаѣ и српскохрватски бибаѣ се. Поређење је, разумије се, проширено и на сродне ријечи настале деривацијом. Како то и иначе бива при установљивању етимологије, није увијек лако доћи до тачних и увјерљивих објашњења. Идеално би било да се поклопи значење коријена са реалним значењем ријечи. Али кривудаѣ су путеѣ од првобитног значења коријена до реалног данашњег значења ријечи.

8. В. П. Гутков: Из историје српске лексикографије

Аутор разматра предвуковску српску лексикографију. Сматра да се српски лингвисти са потцјењивањем односе према овоме периоду у лексикографији. Стога се прихватио да на једном конкретном примјеру покаже шта се све може сазнати из неких предвуковских рјечника. Гутков овдје обрађује »Бечки рјечник« из 1791. године. То је »Немецкий и сербский словарь на потребу сербскаго народа в Крал. держаѣах«.

Рјечник је објавио штампар Курцбек. Аутор рјечника није тачно познат, али Шафарик седомишља да га је саставио Теодор Аврамовић. Већ је Шафарик оцијенио

тај рјечник као оскудан и некритичан. Вук је добио један примјерак рјечника од свога ментора Копитара и сматра се да је преузео нешто лексике из њега. Пишући о Вуковом Рјечнику П. Ивић се дотакао и »Бечког рјечника«. Али он га и не сматра правим рјечником нашег језика. Каже да је то смјеса црквенословенског и руског. Гутков мисли да је овај рјечник имао руски прототип у Њемачко-руском рјечнику Јакова Родеа (Deutsch-Russisches Wörterbuch ausgegeben von Jacob Rode, Рига 1784). Други дио овога рјечника зове се »Российский лексикон« и аутор је испоредио тај дио са сербским дијелом »Бечкога рјечника«. Он је поредио читаве странице и нашао фрапантна подударана. Стога Гутков сматра да је »Бечки рјечник« само прерада, адаптација руског рјечника. Прије свега, њемачки дио једнак је (!) у оба рјечника. У словенском дијелу има доста разлика, али је и ту примјетна зависност српског од руског. У Бечком рјечнику употребљена је **црквенословенска** графија, што је утицало и на азбучни редослијед ријечи. Употребљено је слово ижица: **августъ**, **ехѹдна**, **евангелие**. Намјесто руског **Я** пише се **Ю** или **А**.

Тако се у овоме рјечнику примјећују три правописна слоја: 1. црквенословенски 2. руски 3. српски по живом народном говору. Руски и српски начин писања допуњавају један други или се недоследно смјењују.

Гутков налази да се сав посао састављача »Бечког рјечника« састојао у недоследној сербизацији Родеова рјечника. На конкретним примјерима аутор изводи овај закључак: а) у једном случају адаптатор је руске лексеме и синтагме замјењивао српским, б) у другоме случају остављао је руски текст без значајнијих измјена, ц) у трећем случају остале су лексеме које се подударају или су блиске по значењу у руском и српском (стража, зерно). Гутков категорички одбацује сваку претпоставку о спорадичној појави српске **народне** лексике. Особито су у томе карактеристични турцизми, који су збиља одлика народног говора а не књижевног језика српског. Из тога аутор изводи смјели закључак да је састављач »Бечког рјечника« беспријекорно владао говорним српским језиком. Гутков то доста увјерљиво поткрепљује добром фразологијом састављача и неусиљеним преводом узречица, пословица и изрека на српски језик: »лулу пити у тамбуру бити« (упразно проводити вријеме); два лоша убише Милоша«; »обилазити као мачка око врела«; »какав гост онака и част« итд. Аутор сматра да лексичка грађа овога рјечника још није проучена са фолклорне стране. Он затим

одмотава слојеве у лексици овога рјечника (за ријечи које су својина српскога **књижевног** или **народног** језика).

Природно је, вели, претпоставити да су у »Бечком рјечнику« одражене црте војвођанских говора који су били основица књижевног језика XVIII вијека.

Занимљиво је писање јата. Јасно се види да је састављач говорио екавски, јер у писању мијеша Ћ са е тамо гдје се руски не слаже у лексеми са српским. У многим примјерима испушта се ж, што је црта народног говора: наидо, очу, наранити итд. И у морфологији је процурило понешто из природног војвођанског говора. Тако имамо *Loc. pl. masc/neu.* без х: на коли (на колима), на колени (на кољенима) на ледџи (на леђима). Сусреће се и презент са уопштеним у у 3 .пл.: они тражу, изглачутџ итд. Из фразологије се види да је аорист био у живој употреби: барутџ плану, а пушка не ухвати.

У »Бечком рјечнику« добро је одражена одређена етапа у формирању лексичког фонда стандардног језика. За наоружање нпр. састављач је лако налазио српске еквиваленте и употребио је само три (!) русизма. Даље је примјетан слој ријечи мађарских и њемачких, који је нов и карактеристичан за Војводину. Гутков је увјерен да је Карацић преузео нешто из методике овога рјечника (јер је имао при руци његов други дио). Вуку је нпр. то помогло да ријеша своје колебање: шта са турским ријечима? Наиме, састављач »Бечког рјечника« није се нимало колебао: он је третирао турске ријечи као равноправну компоненту српске **народне** лексике.

9. Б. Ј. Богородски: Уникални извор професионалне лексике руских и далматинских морнара с краја XVII вијека.

Аутор припрема за штампу интересантан рукопис **Опис морских бродова**. То је заоставштина нашег земљака Марка Мартиновића, који је био у служби код руског цара Петра Великог. Мартиновић је родом био Бокел и познат је као поморски капетан и математичар. Рођен је у Перасту и живио је од 1663—1716. године. Ушао је и у историју руског морепловства. Био је наставник руских бојара и војника што их је цар Петар Велики у XVII вијеку отпремио у Италију — да изуче морепловство.

Рукопис о којем је овдје ријеч написан је на руском језику читљивим брзописом на 26 пергаментских листова. Уз рукопис приложени су и цртежи у бојама 12 медитеранских једрењача. Аутор претпоставља да су и ти цртежи дјело руку капетана Мартиновића. У рукопису је под-

робно изложена техника бродоградње и опреме морских лађа. Ту су препричане лекције, или боље рећи бесједе капетана Мартиновића са његовим ученицима. Богородски претпоставља да је неко од бојара, а можда и од писмених руских војника који су учествовали у овој експедицији у Италију, превео на руски језик предавања Марка Мартиновића.

Иначе Богородски претпоставља да су та предавања вјеројатно била држана на италијанском језику. Аутор се даље домишља да се капетан у својим бесједама са бојарима служио и српским језиком, који је свакако морао бити близак његовим ученицима Русима. Стога и у рукопису има доста елемената сх. језика, а особито медитеранских поморских термина. Аутору је овај рукопис интересантан баш том својом страном, и он га у овом раду и разматра са тога аспекта. Из рукописа се стварно може стећи представа о стању медитеранске професионално-поморске терминологије с краја XVII вијека. Богородски је консултовао и нашу литературу о томе питању, а посебно Скока, те Деановића и Јеленовића.

Аутор разликује балтичку и медитеранску терминологију код руских морнара. Балтичка је у савременом руском језику постала претежнија, јер се руско поморство развијало углавном под утицајем холандског и енглеског. И само се руска **црноморска** терминологија може поредити са југословенском. Аутор је анализирао велик број термина из медитеранске поморске терминологије. Они су претежно из грчкога и романских језика, али има их такође из арапског, турског, и из словенских језика.

10. Л. П. Жуковска: **Српска пергаментска јеванђеља апракос и њихога веза са другим словенским рукописима**

За историју словенских језика старијег периода писмености и наведених вијекова — највећи значај имају јеванђеља »пуни апракос«. Ово из два главна разлога: 1. пуни апракоси су рукописи који су се употребљавали у хиљадама цркава, па су се стога и многи од њих сачували, 2. од свих других јеванђељских књига они су најинтересантнији: садрже чтенија за све дане у недјељи, у свим циклусима црквене године. Зато чувају у себи и црте језика првога превода, и особености доцнијих превода.

Ауторка затим даје списак и координате седам пуних и четири кратка апракоса који се налазе у руским библиотекама. Сви они садрже сербизме у језику и графији. Прет-

поставља да и у Југославији морају постојати **пуни** апракоси, али се о њима засад не може судити по каталозима и описима којима располажемо. Издата јеванђеља (Мирослављево и Вуканово) показују да међу словенским **пуним** апракосима — српски апракоси имају велик значај за допуњавање читања која недостају. Ауторка се позива на Хоралека и Врану. Посебно је размотрила **разночтенија** у Вукановом и Мирослављевом јеванђељу. Засебно је (примјера ради) истражила ријечи које почињу са С. На крају је извела занимљиве закључке о лексици.

11. Р. М. Цејтлин: **Опажања о лексици Вуканова јеванђеља у поређењу са старословенским споменицима**

Године 1967. изишло је прво (фототипско) издање Вуканова јеванђеља (Вранино, у Београду). То је пуни апракос, тј. обимом готово једнак тетру. Хронолошки Вуканово јеванђеље спада међу најстарије пуне апракосе, а од познатих оно је најстарије. Потиче из 12/13 вијека са терена Рашке. Као такво оно даје важиу грађу за ретроспективно освјетљавање неких развојних процеса у словенским језицима.

Овај чланак настао је проучавањем грађе **Диференцијалног рјечника Вуканова и старословенских јеванђеља**, који је заправо Вранин увод у поменуто издање споменика. Цејтлин разликује три лексичке групе по којима се Вуканово јеванђеље разликује од старословенских споменика.

1. Ријечи за које знају и старословенска јеванђеља и Вуканово, али је њихова употреба нешто другачија: дѣлателъ у значењу жателъ, богатство у значењу мамона, волю у значењу жеља.

2. Ријечи којих нема у старословенским јеванђељима, али их има у другим споменицима старословенским: без ума; блждѣница влѣчѣцѣ (нека трава).

3. Ријечи које се **уопште** не употребљавају у старословенским споменицима: бытънѣ, виталѣница, обитѣлѣ.

Аутор је дошао до следећих закључака:

1. Вуканово јеванђеље садржи обиман и важан материјал за изучавање лексике старословенског језика. Само треба имати на уму да је сваки споменик увијек споменик датог језичког ареала и времена.

2. Врло је важно да се испореде не само споменици **аналогног** садржаја него и текстови **различитог** садржаја језика који се пореде.

3. Врло је важно да се истакну префиксалне и суфиксалне варијанте. То је важно колико и издвајање дублета разног коријена.

4. Не ваља потцјењивати анализу лексичких погрешака.

5. Посебно треба анализирати испуштене и додате ријечи.

12. П. А. Дмитријев: Питања варијативности именичко-релативних поредбених реченица у српскохрватском језику

Аутор почиње од студије норвешког слависте Галиса, који је исцрпно обрадио ову тему у сх. језику. Дмитријев истражује приименичке релативне реченице које се везују ријечима: **чији, какав, гдје, куда, откуд, када**. Њега интересује цио систем средстава односних реченица. У чланку се карактеришу главне тенденције развоја у формирању релативних реченица.

Дмитријев је нешто шире засновао своје излагање, наводећи паралеле из других словенских језика, западних и источних. Тиме боље расвјетљава дијахронију. Проанализирао је богату грађу и проучио синтактичку и стилску вриједност појединих типова односних реченица. Ево резимеа његових истраживања:

1. У сх. језику ријечи које потичу од показних замјеница одстрањене су из репертоара везничких ријечи и надомјештене су односним замјеницама упитне основе.

2. Сх. језик изградио је једну водећу односну ријеч (то је флективно **који**).

3. У вријеме формирања заједничког књижевног језика била је преферирана несклоњива замјеница **што**. (Та тенденција је касније јењала). У свим словенским језицима везивање са **што** више је одлика говорног језика.

4. У сх. језику, поред односних замјеница, учврстили су се **прилози** као везивне ријечи.

5. Српскохрватски се одликује између свих словенских језика тиме што је широко развио замјеницу **чији**.

13. Н. И. Сокаљ: Безличне инфинитивне реченице у савременом српскохрватском језику

Ауторка је проучила инфинитивне реченице у савременом сх. језику на грађи умјетничке књижевности друге половине XIX вијека и прве половине XX вијека. Узета

је у разматрање и грађа једнојезичких рјечника и народног стваралаштва. Све типове безличних инфинитивних реченица ауторка је подијелила на:

1. Реченице са предикатом који је изражен инфинитивом у спрези са глаголом **бити**.

2. Реченице са предикатом који је изражен инфинитивом без глагола **бити**.

Даља диоба извршена је овако: Прва је група подијељена на:

А) просте реченице; Б) проширене реченице.

Подгрупа Б) даље је подијељена на:

а) реченице са дативом субјекта **без других** споредних чланова;

б) реченице са дативом субјекта **и са другим** споредним члановима;

в) реченице без датива. У својим разматрањима ауторка је дошла до следећих закључака:

1. Независно од природе предиката, инфинитивне реченице су безличне (од осталих безличних разликују се само по главном члану).

2. Инфинитивне реченице чешће бивају у саставу сложене, у самосталној употреби обично су проширене.

3. а) За реченице са предикатом који је изражен у спрегу са безличним облицима глагола **бити**, као карактеристични споредни члан јавља се лексички изражени субјекат, а ако њега нема — онда су то прилошке одредбе и објекат); б) За инфинитивне реченице **без глагола бити** карактеристично је одсуство лексички израженог субјекта. Прилошке ознаке и објекат су онда обавезни, организујући чланови реченице.

4. За већину инфинитивних реченица обају типова карактеристично је модално значење: неопходности, немогућности, пожељности.

ПРИКАЗИ И РЕЦЕНЗИЈЕ

Други дио ове књиге посебно је интересантан за нас: наине занимљиво је како совјетски слависти оцјењују неке познате радове наших сербохрватиста. У томе смислу нашу пажњу привлачи приказ и оцјена Стевановићеве студије **Значење и функција глаголских времена...** Ово је нај-

цјеловитија расправа о томе на нашем језику. Аутор оцјене, Буњина, сматра да Стевановић брани и даље дограђује **Белићеву** теорију о овом питању. Из њене оцјене види се да се слависти не могу сложити у питању разграничавања синтактичких категорија индикатива, релатива и модуса. Чак ни слависти Словени! Стиче се утисак да и овдје начин третирања лингвистичких категорија зависи ипак од матерњег језика. Нормално је да ће Рус, који има само један претериталан облик, другачије доживљавати и вредновати претерит него ли Југословен штокавац. Кад се овоме додају још разлике у лингвистичким школама и неуједначеност терминологије — неслагања постају схватљивија.

Достигнућа наше дијалектологије за читав један деценијум представила је совјетским славистима С. В. **Зајцева**. Дала је приказ радова из ове области који су изашли у времену од 1956—67. Ту су поменути наши најбољи дијалектолози: П. Ивић, Ј. Вуковић, Д. Брозовић, М. Храсте, као и други, мање познати.

Н. А. **Пањина** информише совјетске слависте о књизи Ж. Станојчића »Језик и стил Ива Андрића«, у којој је Станојчић истражио синонимику великог југословенског стилисте. Пањина је иначе предавач у Калињину. Језик Ива Андрића предмет је интересовања не само у руским пријестолницама него и у унутрашности простране Русије.

Али највећу информативну вриједност из прегледа имају два синтетичка написа, па ћемо се и на њима зауставити. Први је из пера И. Е. Можажевог: **Српскохрватски језик у руској славистици**. То је језгровит енциклопедијски чланак о историјату научног проучавања сх. језика у Русији. Ауторка узима као почетак годину 1835. Те године, наиме, основане су катедре »историје и књижевности словенских нарјечја« у Москви, Петрограду, Казању и Харкову. Онда су познати слависти: Срезњевски, Григорович и Бодјански били »послани на путешествија« у словенске земље — ради упознавања културе, обичаја и језика иностраних словенских народа.

Национални препород словенских народа привукао је пажњу руских слависта. Отада ће јачати и интересовање за сх. језик, за историју југословенских народа и за њихове обичаје. Руски слависти нису једнако истражили све аспекте сх. језика, али нема подручја којег се нису дотакли, са мање или више успјеха. Због природе филолошке школе, највише је истражена историја сх. језика. Издавани су и споменици наше писмености.

Послије Октобарске револуције, славистичка истраживања потиснута су на задњи план. Такву праксу наставила је и Марова лингвистичка школа. Тек у вријеме Великог отаџбинског рата оживјело је интересовање за словенске језике и за словенске народе. Отворене су катедре словенских језика у Москви, Лењинграду, Кијеву и Лавову. А тек 1947. године основан је Институт славјановедения и балканистики.

Данас се истраживања из области сх. језика врше у Москви (Институт за славистику и балканистику и на Универзитету), у Кијеву (Институт јазыкознания АН УССР), у Минску (Институт јазыкознания БССР). Аутор затим наводи по областима шта је све урађено у руској сербокroatистици.

Други је напис из пера В. В. Барсукове: **Преглед двојезичних руско-српскохрватских и сх-руских рјечника**. Ауторка је дала преглед и оцјену свих важнијих рјечника, од првога, који је изишао 1870, па све до најновијих издања Толстојева и Пољанчева рјечника. Она с правом констатује да су се двојезични рјечници руско-сх и сх-руски појавили доста касно. Први рјечник био је »Сербско-руски словарь» Лавровског (Санкт-Петербург 1870). Рјечник је био намијењен његовим студентима као помоћ у практичном усвајању сх. језика. Лавровски је већ имао лексикографског искуства, јер је био укључен у тим који је припремао Академијин рјечник руског језика. Намјеравао је да састави рјечнике свих »главних» словенских језика, али све се завршило на сх-руском и руско-сх. рјечнику.

На самом почетку нашег стољећа појавише се одједном два рјечника: Мичатек »Дифференциальный сербско-русский словарь» (Петроград 1903) и Анђелковић »Руско-српски речник» Бгд. 1903).

Такво стање у лексикографији затекао је Кошутић. У приказу је по заслуги оцијењен његов допринос у изради добрих рјечника словенских. Кошутићев »Руско-српски речник» изашао је као дио његове хрестоматије »Руски примери«. Речник је садржавао око 10.000 ријечи, махом ријечи које су биле употребљене у хрестоматији. При томе је дата предност оним значењима која су те ријечи имале у тексту. Много је пажње посветио помоћним (граматикалним) ријечима. О акценту и фонетици Кошутић се консултовао са познатим славистима којима је руски био

матерњи језик. Стога његов рјечник добро одражава фонетички и граматички лик руског језика с почетка XX вијека.

Између два рата изишао је »Речник руско-српско-хрватски« Д. Ђуровића (Бгд. 1936). Ђуровић се школовао у Русији, а затим је тамо дуго живио. Предавао је словенску филозофију и писао научне чланке. Вратио се у отаџбину кад је формирана Југославија. Његов рјечник садржи око 50.000 ријечи. Има доста слободних синтагми, фразеологизама и узречица. Неке руске ријечи транскрибоване су латиницом. Ђуровић је умро у концлагеру у Њемачкој 1945, па је његов рјечник фототипски издат 1946. године.

У зборнику је дат и приказ Ивићеве студије из експерименталне фонетике (коју је он урадио заједно са Илзом Лехисте). Однос акцента ријечи према интонацији реченице привлачи пажњу свих истраживача сх. језика. Аутор приказа Скљаренко сматра тезу о томе да се сх. узлазни акценат протеже на два слога — дефинитивно доказаном последице Ивићева експерименталног истраживања.

Књига »Исследования по серпбохрватскомју языку« урађена је ваљано и стручно. Сигурно је да ће она бити од користи свима онима који се у СССР баве научно српскохрватским језиком. Студенти и остали заинтересовани слависти, без обзира на њихово научно и дидактичко искуство, наћи ће у њему корисна обавјештења. Посебно је користан преглед историје изучавања сх. језика у руској славистици и преглед двојезичних рјечника. Из осталих прилога види се садашње стање у проучавању сх. језика у совјетској и нашој славистици.

Може се само пожељети да се што шири круг младих слависта у СССР упозна са овим зборником и да он доспије у све библиотеке гдје се изучава наш језик. Надајмо се да ће убудуће бити све више оваквих зборника и у Совјетском Савезу и код нас.